

KONFERENCJE

DOI: 10.48261/pis213734

EWELINA ŚLĄZAK

Oddziałowe Biuro Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi

ORCID: 0000-0003-2281-2838

„URZĄD DO SPRAW WYZNAŃ. STRUKTURY – DZIAŁALNOŚĆ – LUDZIE W LATACH 1957–1975”. RELACJA Z OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ

W dniach 1–3 września 2020 r. w ośrodku konferencyjnym w Wólce Magierowej odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa. Była to trzecia z cyklu konferencja poświęcona strukturom, działalności i sposobowi funkcjonowania Urzędu do spraw Wyznań oraz jego terenowych odpowiedników w latach 1957–1975. Została zorganizowana przez Biuro Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie w ramach Centralnego Projektu Badawczego IPN „Władze komunistyczne wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1944–1989”. Obrady podzielono na cztery bloki tematyczne: w pierwszym omówiono strukturę i działalność Urzędu, w drugim referenci przedstawili struktury i działalność agend terenowych, jakimi były Referaty/Wydziały do spraw Wyznań, w trzecim zaś ukazano stosunek UdsW do Kościołów mniejszościowych. Całość obrad zamknął blok tematyczny dotyczący sylwetek kierowników WdsW.

W konferencji naukowej udział wzięło dwudziestu prelegentów reprezentujących różne ośrodki naukowe: poza Instytutem Pamięci Narodowej były to m.in.: Katolicki Uniwersytet Lubelski, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Pierwszy dzień obrad składał się z dwóch paneli, w których trakcie prelegenci przedstawiali swoje referaty, oraz panelu dyskusyjnego pt. „Urząd do Spraw Wyznań jako narzędzie polityki władz PRL (1957–1975)”.

Pierwszy panel został poświęcony strukturom i działalności organów centralnych, jakim był UdsW. Ten blok tematyczny otworzyło wystąpienie dr. Bartłomieja

Noszczaka, który na podstawie kwerendy przeprowadzonej w zespołach Urzędu do Spraw Wyznań i Urzędu Rady Ministrów, znajdujących się w Archiwum Akt Nowych oraz Archiwum Urzędu Rady Ministrów, przedstawił pogłębiony stan badań dotyczący funkcjonowania Wydziału Ogólnego UdsW. Prelegent w wystąpieniu zwrócił uwagę na dwa zasadnicze aspekty, mianowicie na znikomą wartość poznawczą zachowanego materiału źródłowego oraz na jego duży stopień zniszczenia, przy czym znaczna część akt została wybrakowana po 1989 r. Brak źródeł stanowił główną przeszkodę w powstaniu monografii poświęconej Wydziałowi Ogólnemu UdsW. Jednakże dr Noszczak podkreślał, iż istnieje możliwość przedstawienia pewnych kwestii dotyczących funkcjonowania tego Wydziału, co też referent uczynił w drugiej części swojego wystąpienia. Omówił wówczas działalność, reformy oraz kadre Wydziału Ogólnego UdsW w latach 1950–1973. Książd dr hab. Dominik Zamiatała dokonał syntezy działalności Wydziału Rzymskokatolickiego UdsW, zwracając szczególną uwagę na kompetencje tego organu. Przedstawił również zarządzenia wewnętrzne, na podstawie których Wydział ten funkcjonował, omówił zarówno kadre kierowniczą, jak i wymagania na stanowisko referenta wyznaniowego. W konkluzji wystąpienia ks. dr hab. Zamiatała podkreślił, iż głównymi celami Wydziału Rzymskokatolickiego były opanowanie i kontrolowanie Kościoła katolickiego poprzez jego rozpracowanie. Blok tematyczny zakończył referat dr hab. Konrada Białeckiego, który ukazał działalność i zmiany, jakie zaszły w Wydziale Nierzymskokatolickim UdsW w latach 1950–1975, a także przedstawił sylwetki naczelników tegoż organu, zwłaszcza Serafina Kiryłowicza. Prelegent omówił również duże zainteresowanie władz Związku Sowieckiego Polskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym i wpływ na decyzje podejmowane przez stronę polską w stosunku do niego. W dalszej części referatu dr hab. Białecki zaprezentował działalność Wydziału Nierzymskokatolickiego UdsW wobec Kościołów mniejszościowych w latach 1950–1975.

Wystąpienie dr hab. Rafała Łatki na temat stosunku prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego do UdsW otworzyło drugi panel. Prelegent zaprezentował stosunek prymasa nie tylko względem organu centralnego, lecz także jego terenowych odpowiedników oraz pracowników wyznaniowych. Kolejny referent, dr hab. Ryszard Gryz, przedstawił postawę Urzędu względem problematyki budownictwa sakralnego w Polsce za rządów Władysława Gomułki. Drugi panel zakończyło wystąpienie dr hab. Leszka Zygnera, który omówił jedną z form koordynacji państwowej polityki wyznaniowej, jaką były narady i konferencje UdsW z kierownikami Referatów/Wydziałów do spraw Wyznań.

W drugiej części pierwszego dnia obrad odbyła się dyskusja panelowa pt. „Urząd do Spraw Wyznań jako narzędzie polityki władz PRL (1957–1975)”, w której udział wzięli: dr hab. Konrad Białecki prof. UAM, dr hab. Ryszard Gryz prof. UJK, dr hab. Rafał Łatka, ks. prof. dr hab. Józef Marecki, dr Bartłomiej Noszczak, ks. dr hab. Dominik Zamiatała prof. UKSW. Punktem wyjścia w dyskusji był wpływ wydarzeń Października '56 na państwową politykę wyznaniową prowadzoną przez UdsW. Następnie prelegenci omówili pozycję ministra-kierownika Urzędu w hierarchii administracyjnej oraz cele, jakie wówczas Komitet Centralny PZPR stawiał przed tym organem. W ostatniej części dyskusji zostały przedstawione miejsce UdsW w strukturach aparatu władzy oraz to, jak zmieniał się na przestrzeni kolejnych lat nadzór nad wydziałami terenowymi.

KONFERENCJE

Drugi dzień obrad składał się z trzech paneli, które były poświęcone strukturom, działalności i ludziom pracującym w terenowych Referatach/Wydziałach do Spraw Wyznań. Obrady rozpoczęły się od wystąpienia dr hab. Elżbiety Wojcieszek, która przedstawiła działalność WdsW w województwie poznańskim w latach 1957–1975, następnie dr Bogusław Wójcik zapoznał słuchaczy z ekspozyturą UdsW na terenie województwa rzeszowskiego w latach 1950–1975. O strukturach, obsadzie personalnej i działalności WdsW w Łodzi mówiła Ewelina Ślżak, zaś dr Daniel Gucewicz zaprezentował sposób koordynacji spraw wyznaniowych na terenie województwa gdańskiego w latach 1957–1975. W kolejnym panelu dr Joanna Kumor-Mielnik przedstawiła działalność WdsW na terenie województwa lubelskiego, a dr Stefan Pastuszewski omówił administrację wyznaniową w województwie bydgoskim. Ostatni panel, zaplanowany na ten dzień obrad, składał się z czterech referatów. Ksiądz dr hab. Mieczysław Różański poświęcił swoje wystąpienie na przedstawienie problemu wydawania zezwoleń na powstawanie parafii przez aparat wyznaniowy na terenie Łodzi, Janusz Oszytko zaś omówił zasób archiwalny zespołu Urząd do Spraw Wyznań w Opolu jako przyczynek do badania historii komunistycznej polityki wyznaniowej na Opolszczyźnie w latach 1950–1990. O polityce władz państwowych wobec Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w latach 1957–1975 mówił Mateusz Szłapka, a całość obrad tego dnia zamknęło wystąpienie dr. hab. Jana Miłosza na temat działalności UdsW wobec świadków Jehowy i związków badaczy Pisma Świętego.

Ostatni, trzeci dzień obrad został poświęcony blokowi tematycznemu „Sylwetki”. W pierwszym wystąpieniu dr Wojciech Paduchowski zaprezentował postać Leona Króla, wieloletniego kierownika WdsW w Krakowie, następnie dr Łucja Marek przedstawiła Edmunda Łatę, kierownika WdsW w Katowicach w latach 1962–1973. Na temat wizji zmian w Kościele katolickim po Soborze Watykańskim II w publicystyce Jana Wierusza Kowalskiego mówił dr hab. Maciej Strutyński. Na zakończenie konferencji dr hab. Andrzej Szymański omówił działalność Oddziału Wojewódzkiego Stowarzyszenia PAX w Opolu.

Wysoka wartość poznawcza zaprezentowanych tematów składa się na całościowy obraz działalności UdsW i jego agend terenowych. Prelegenci przedstawili szerszemu gronu odbiorców, interesujących się historią stosunków pomiędzy państwem a Kościołem katolickim i związkami wyznaniowymi w Polsce „ludowej”, dotychczasowy stan badań. Cennym elementem konferencji były dyskusje stanowiące wartość dodaną planowanej publikacji. Główne pytanie, na które starali się odpowiedzieć uczestnicy sympozjum, dotyczyło miejsca UdsW w państwowej polityce wyznaniowej Polski „ludowej” i stopnia samodzielności tego organu. Konferencja, mimo dużej wartości w zakresie wymiany myśli i prezentacji stanu badań nad UdsW, nie zamyka dyskusji na ten temat, lecz stanowi przyczynek do dalszych, pogłębianych prac nad tym zagadnieniem.

EWELINA ŚLŻAK – historyk, pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi, doktorantka w Instytucie Historii Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego, uczestnik Centralnego Projektu Badawczego IPN „Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1944–1989”. Specjalizuje się w historii Kościoła katolickiego i związków wyznaniowych w XX w., ze szczególnym uwzględnieniem

polityki wyznaniowej władz Polski „ludowej”, sposobu funkcjonowania poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych w realiach powojennej Polski, a także działalności aparatu represji zajmującego się tematyką wyznaniową. Autorka książki *Ksiądz infułat Apolinary Leśniewski (1891–1984). Biografia proboszcza parafii pod wezwaniem Wszystkich Świętych w Sieradzu* (Sieradz 2015) oraz współautorka pracy *Rok 1939 w Łodzi i w województwie łódzkim. Losy ludności cywilnej*, red. A. Kuprianis, E. Ślązak (Łódź–Warszawa 2020).

EWELINA ŚLĄZAK – is a historian, employee of the Branch Bureau for Historical Research of the Institute of National Remembrance in Łódź, doctoral candidate of the University of Łódź's Institute of History, and a participant in the Institute of National Remembrance's Central Research Project: *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1944–1989* ("The Authorities and the Churches and Religious Organizations in 1944–1989"). She specializes in the history of the Catholic Church and religious organizations in the twentieth century, especially the religious policies of "People's" Poland, the means in which various churches and religious organizations functioned in the realities of postwar Poland, and the activity of the repressive apparatus that was intended to deal with religion. She is the author of: *Ksiądz infułat Apolinary Leśniewski (1891–1984). Biografia proboszcza parafii pod wezwaniem Wszystkich Świętych w Sieradzu* ("Rev. Apolinary Leśniewski, PA [1891–1984]: The Biography of the Vicar of All Saints' Parish in Sieradz", Sieradz, 2015) and the co-author of *Rok 1939 w Łodzi i w województwie łódzkim. Losy ludności cywilnej* ("1939 in Łódź and the Łódź Voivodeship: The Fates of the Civilian Population"), ed. A. Kuprianis, E. Ślązak (Łódź–Warsaw, 2020).